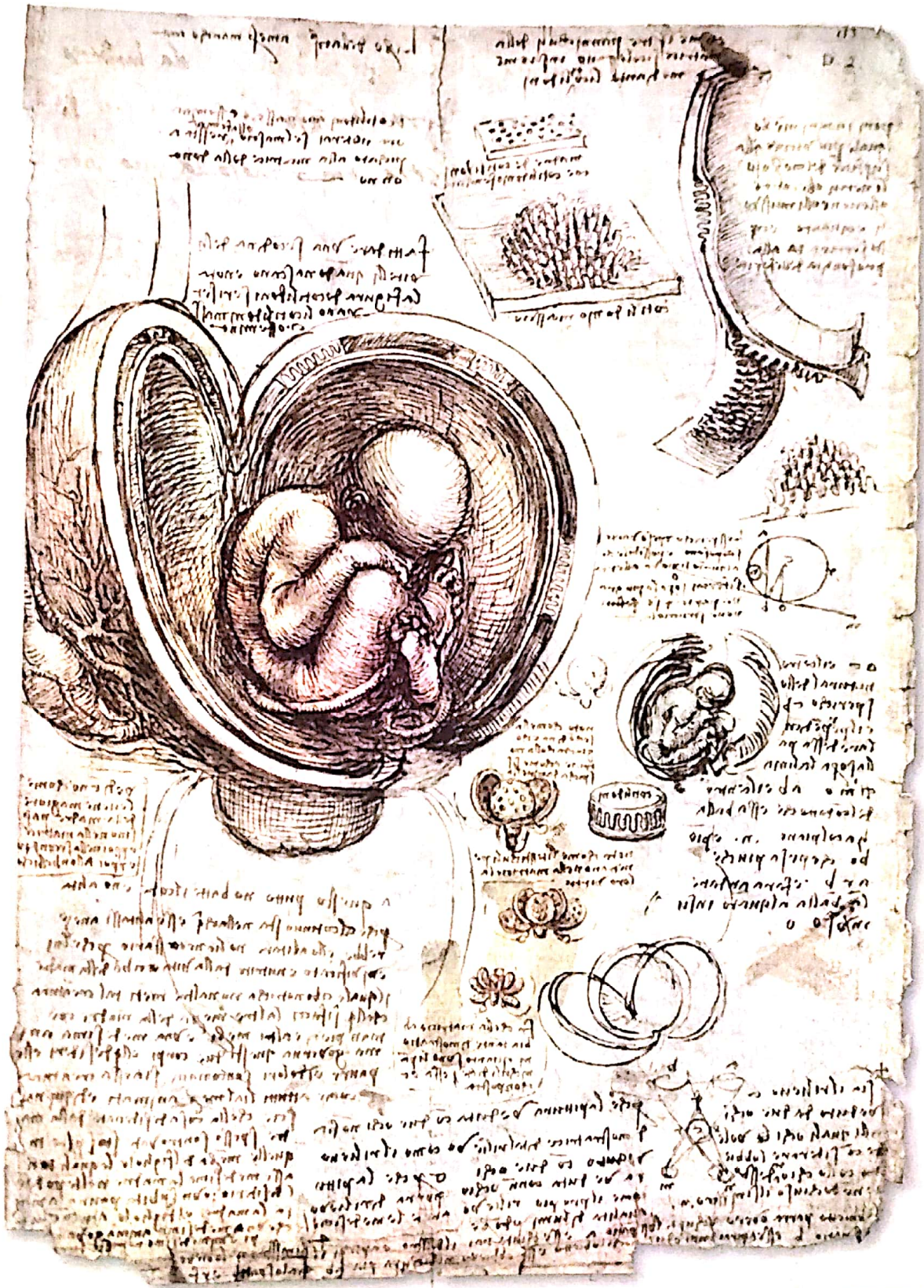

הלווח החלק The Blank Slate

על הכחשת טבעו המולד של האדם בימינו

פרופ' סטיבן פינקר
מחבר רב המכר "כיצד פועל המוח"

מכר

פרק 2

פלסטלינה

הפילולוג הדני אוטו יספרסן (1860-1943) הוא אחד הבלשנים האהובים ביותר בהיסטוריה. ספריו מלאי החיים עדיין נקראים כיום, ובייחוד **הצמיחה והמבנה של השפה האנגלית**, שראה אור לראשונה ב-1905. גישתו הלמדנית של יספרסן היא מודרנית כל-כולה, ובכל זאת מזכירים לנו עמודי הפתיחה שאין אנו קוראים ספר בן-זמננו:

ביטוי אחד עולה תמיד על דעתי, כל אימת שאני חושב על השפה האנגלית ומשווה אותה לשפות אחרות: היא נראית לי כה גברית, במובהק ובמפורש; זוהי שפתו של האדם המבוגר, שכמעט אין בה מאומה מן הילדותי או הנשי. ... כדי להבהיר את הנקודות האלה אבחר באקראי, על דרך הניגוד, משפט בשפה ההוואית: "אי קוֹנָה הִיקִי אָנָה אָקו אִילְאִילָה אוּאָה הוּאֹקִיפָה אִיאָה מָאִי לָה אוֹיָה מָה קָה אָלוֹהָה פּוֹמָהָנָה לוֹאָה." וכך זה נמשך הלאה, אף לא מלה אחת שמסתיימת בעיצור, ולעולם אין למצוא קבוצה של שני עיצורים או יותר. היוכל מי לפקפק בכך שגם אם שפה מעין זו ערבה לאוזן, מלאת נגינה והרמוניה, הרושם הכללי הוא ילדותי ונשי? אינכם מצפים לשפע של און או מרץ אצל העם הדובר בשפה הזאת; דומה שהיא מתאימה רק לתושביהן של ארצות השמש, שם אין כמעט צורך בעבודת אדמה כדי לספק לאדם את כל צרכיו, ולכן אין החיים עומדים בסימנה של התמודדות קשה עם הטבע ועם יצורים אחרים. במידה פחותה מזו, אנו מוצאים מבנה הגאים דומה בשפות כמו איטלקית וספרדית; אך מה שונות מזה הן שפותינו הצפוניות.¹

וכך הוא ממשיך להעלות על נס את גבריותה של האנגלית, את פיכחונה ואת הגיונה, ומסיים את הפרק באלה המלים: "דין העם כדין שפתו." הקוראים בני-זמננו אינם יכולים שלא להזדעזע מן הדיון הזה, הסקסיסטי, הגזעני והשובניסטי: הגזירה השווה בין נשיות וילדותיות, ההצגה הסטריאוטיפית של נפגעי

הקולוניאליזם כעצלנים, המחמאות חסרות-היסוד לתרבותו של המחבר עצמו. בה במידה מפתיע אותנו שפל המדרגה שאליו הידרדר כאן המלומד הדגול. הרעיון כאילו לשון יכולה להיות "בוגרת" ו"גברית" הוא סובייקטיבי עד-כדי חוסר כל משמעות. יספרסן ייחס תכונות אישיות לעם שלם בלי שמץ של ראיה, ומכאן יצא לפתח שתי תיאוריות — הפונולוגיה משקפת את האישיות, והאקלים החמים מוליד בטלנות — בלא שהסתמך אפילו על נתוני מתאם, קל וחומר על הוכחת סיבתיות. אפילו במגרשו הביתי, ההיגיון שלו היה רעוע. לשונות שמבנה ההברות שלהן מבוסס על עיצור-ותנועה, כמו ההוואית, מחייבות מלים ארוכות יותר להבעת כמות שווה של מידע, ואין זה בדיוק מה שהייתם מצפים למצוא בעם נטול "און או מרץ". ואילו בלשון גדושת עיצורים כמו האנגלית גדול החשש לבליעת עיצורים או לשמיעתם שלא כהלכה, ולא לזאת הייתם מצפים כשמדובר בעם הגיוני וענייני.

אבל המדאיגה מכול, לטעמי, היא התעלמותו של יספרסן מן האפשרות שדבריו עלולים לקומם את קוראיו. מובן לו מאליו שהקוראים שותפים לדעותיו הקדומות, שכן הוא יודע כי הם גברים כמוהו, שדוברים ב"שפותינו הצפוניות". "היוכל מי לפקפק?" הוא שואל, על דרך הרטוריקה; "אינכם מצפים לשפע של און" אצל בני עמים כאלה, הוא קובע. נחיתות הנשים ובני הגזעים האחרים אינה טעונה צידוק או התנצלות.

בחרתי באוטו יספרסן, עצם מעצמיה של תקופתו, כדי להראות עד כמה השתנו אמות-המידה מאז. הקטע הזה הוא דוגמה אקראית לחיים האינטלקטואליים שמלפני מאה שנה; אפשר למצוא קטעים מרעישים, באותה המידה עצמה, כמעט אצל כל מחבר בן המאה התשע-עשרה או תחילת המאה העשרים.² בימים ההם דיבר האדם הלבן על נשיאת הנטל הכרוך בהנהגת "עמים זעופים שאך-זה נתפסו, מחציתם שטן ומחציתם ילד"; על חופים גדושים בהמונים מסתופפים ובפסולת-אדם עלובה;³ על המעצמות האימפריאליות של אירופה, שעניהן רושפות גצים זו לעבר זו, ולפעמים אף מציתות תבערה. האימפריאליזם, ההגירה, הלאומנות ומורשת העבדות הבהירו לכל עין את קיומם של הבדלים בין קבוצות אתניות. חלקן הוצגו כמשכילות ומתורבתות, ואחרות — כנבערות ונחשלות; חלקן דאגו לביטחונן באגרופים ובאלות, אחרות שילמו למשטרה ולצבא שידאגו להן. רב היה הפיתוי להניח כי בני אירופה הצפונית הם גזע מתקדם, ראוי למשול באחרים. בה במידה היה נוח להאמין שהאשה מתאימה מטבע ברייתה למטבח, לכנסייה ולילדים, והאמונה הזאת אף הסתמכה על "מחקרים" שהוכיחו כי הפעלת השכל מזיקה לבריאותה הגופנית והנפשית.

גם לדעות קדומות גזעניות היה צביון מדעי. רבים פירשו (שלא כהלכה) את תורת האבולוציה של דארווין כהסבר לקדמה אינטלקטואלית ומוסרית, ולא כהסבר להסתגלותם של אורגניזמים חיים לגומחות אקולוגיות. הגזעים הלא-לבנים, נקל היה לחשוב, אינם אלא שלבים בסולם האבולוציוני המוליך מקופי-האדם אל האירופים. גרוע מזה, חסידו של דארווין הרברט ספנסר כתב כי יפיי-הנפש רק מפריעים למהלכה של האבולוציה בניסיונותיהם לשפר את מנת-חלקם של המעמדות והגזעים העניים, המתאימים פחות מבחינה ביולוגית, אליבא דספנסר. דוקטרינת הדארוויניזם החברתי (שראוי לכנותה ספנסריזם חברתי, כי דארווין לא רצה שום חלק בה) קסמה, שלא

במפתיע, לאילי הון כמו ג'ון ד' רוקפלר ואנדרו קרנגי, שנעשו דובריה.⁴ פרנסיס גולטון, דודנו של דארווין, הציע להושיט עזרה לאבולוציה של האדם ולהנהיג מדיניות של דיכוי רבייתם של הפחות מתאימים, שנקראה בפיו אווגניקה.⁵ בתוך כמה עשרות שנים נחקקו חוקים שקראו לעיקור בכפייה של עבריינים ושל "רפי-מוחין" בקנדה, בארצות סקנדינביה, בשלושים ממדינות ארצות הברית — וכחזות לבאות, גם בגרמניה. לאחר זמן שימשה אידיאולוגיית הגזעים הנחותים של הנאצים להצדקת רציחתם של מיליוני יהודים, צוענים והומוסקסואלים.

דרך רבה עברנו. אמת, עמדות גרועות בהרבה מעמדתו של יספרסן עדיין עולות כפורחות בחלקים גדולים של העולם, ומקומן לא ייפקד גם בחברה האמריקנית, אבל הן הורחקו מן הזרם המרכזי של החיים האינטלקטואליים במדינות הדמוקרטיות המערביות. שום אישיות ציבורית מכובדת בארצות הברית, בבריטניה או באירופה המערבית לא תעז בימינו אלה להעליב נשים כלאחר-יד, או להטיח סטריאוטיפים מכפישים בקבוצות אתניות או בגזעים אחרים. המשכילים משתדלים לרדת לשורש הדעות הקדומות המקננות בתוך-תוכם ולהעריך אותן כנגד העובדות וכנגד רגישויות הזולת. בחיינו הציבוריים אנו משתדלים לשפוט בני-אדם לגופם, ולא כמייצגי מגדר או קבוצה אתנית. אנו משתדלים להבדיל בין כוח לבין זכות ובין טעמינו הקרתניים לבין מידות אובייקטיביות, ולכן אנו חולקים כבוד לתרבויות שונות מתרבותנו, או עניות ממנה. מובן לנו כי שום מנדרין אינו חכם עד-כדי-כך שנוכל להפקיד בידיו את הכוונת האבולוציה של מיננו, וכי מכל מקום אין זה ראוי שהממשלה תתערב בהחלטה הפרטית כל-כך להביא ילדים לעולם. עצם המחשבה על רדיפתה של קבוצה אתנית בגלל הביולוגיה שלה מעוררת בנו שאט-נפש.

השינויים האלה התגבשו מכוח הלקחים המרים שלמדנו ממעשי לינץ', ממלחמות עולם, מעיקור בכפייה ומהשוואה, שחשפה לעיני כול את השלכותיה החמורות של הכפשת קבוצה אתנית. אבל הם הופיעו כבר מוקדם יותר במאה העשרים, כתוצאות הלוואי של ניסוי לא-מתוכנן: ההגירה ההמונית, הניידות החברתית והפצת הידע של העת החדשה. רוב הג'נטלמנים של התקופה הוויקטוריאנית לא היו מעלים בדמיונם את האפשרות שהמאה הבאה תחזה בהקמתה של מדינת-לאום יהודית בידי חלוצים ולוחמים, בגל של אינטלקטואלים אפריקאים-אמריקאים בחיים הציבוריים של ארצות הברית, או בתעשיית תוכנה בבנגאלור. גם לא היה מתקבל על דעתם שנשים תעמודנה בראש מדינות בעתות מלחמה, תנהלנה תאגידי ענק או תזכינה בפרסי נובל במדעים. היום אנו יודעים שבני שני המגדרים וכל הגזעים מסוגלים להגיע לכל עמדה בחיים. השינוי הגורף הזה כלל מהפכה בהתייחסותם של מדענים ומלומדים אל טבע האדם. האקדמאים נסחפו עם שינוי העמדות כלפי גזע ומגדר, אבל גם היו שותפים להכוונת הזרם, הן בדיניהם בטבע האדם בספרים ובכתבי-עת פופולריים, הן בהעמדת מומחיותם לרשות גורמים ממשלתיים. התיאוריות הרווחות על הנפש עוצבו מחדש, כדי לקעקע כל בסיס אפשרי לגזענות ולסקסיזם. דוקטרינת הלוח החלק נעשתה מושרשת בחיים האינטלקטואליים של ימינו, בצורתה הקרויה "הדגם התקני של מדעי החברה" או "קונסטרוקציוניזם חברתי".⁶ הדגם הזה הפך בינתיים טבע שני לבריות, עד-כדי-כך

שכמעט שום איש אינו מכיר את תולדותיו.⁷ קרל דגלר, ההיסטוריון הראשון במעלה של המהפכה הזאת, מסכם את הדברים כך:

מה שעולה בכל זאת מן הראיות שבידינו הוא שאידיאולוגיה — או אמונה פילוסופית — הגורסת כי העולם יכול להיות חופשי יותר וצודק יותר, מילאה תפקיד חשוב בתזוזה מביולוגיה לתרבות. המדע, או לפחות עקרונות מדעיים מסוימים, או חידושים בגישה הלמדנית, מילא אף הוא תפקיד בתמורה — אלא שהתפקיד הזה היה מוגבל. את הדחף העיקרי סיפק הרצון לכונן סדר חברתי שבו לא ימלאו כוחותיה המולדים והבלתי-ניתנים לשינוי של הביולוגיה שום תפקיד בהסברת התנהגויותיהן של קבוצות חברתיות.⁸

השתלטותו של הלוח החלק על החיים האינטלקטואליים הלכה בדרכים נבדלות בפסיכולוגיה ובשאר מדעי החברה, אבל את כולן הניעו אותם אירועים היסטוריים ואותה אידיאולוגיה פרוגרסיבית. כבר בעשור השני והשלישי של המאה העשרים החלו סטריאוטיפים של נשים ושל קבוצות אתניות להיראות מטופשים. גלים של מהגרים מאירופה הדרומית והמזרחית, ובהם יהודים רבים, מילאו את הערים וטיפסו בסולם החברתי. אפריקאים-אמריקאים, שניצלו את הקמתן של "מכללות כושיות" זה-מקורב, היגרו צפונה ופתחו את "הרנסאנס של הארלם". בוגרות המכללות המשגשגות לנשים היו שותפות לעלייתו של גל הפמיניזם הראשון. מעתה, ולראשונה, לא כל הפרופסורים והסטודנטים היו זכרים לבנים, אנגלו-סאקסונים, פרוטסטנטים. הצגתו של הפלח הצר הזה של האנושות כנעלה מטבע ברייתו היתה לא רק עלבון, אלא גם סתירה גלויה כלפי מה שהכול יכלו לראות כמו עיניהם. מדעי החברה, במיוחד, משכו אליהם נשים, יהודים, אסיינים ואפריקאים-אמריקאים, ומקצתם נעשו הוגי-דעות בעלי השפעה מרובה.

רבות מהבעיות החברתיות הדוחקות של אמריקה בעשורים הראשונים למאה העשרים נגעו לחבריהן הפחות מצליחים של הקבוצות הללו. היש להתיר את כניסתם של עוד מהגרים, ואם כן, מאילו ארצות? משהגיעו, היש לעודד אותם להיטמע, ואם כן, כיצד? היש לתת לנשים זכויות פוליטיות והזדמנויות כלכליות שוות? היש לעודד אינטגרציה של שחורים ולבנים? אתגרים מסוג שונה הציגו הילדים.⁹ החינוך הפך לחינוך חובה, באחריות המדינה. בעוד הערים נעשות גדושות וקשרי המשפחה הולכים ומתרופפים, הפכו ילדים מוכי-בעיות ובעייתיים לצרת רבים; הומצאו מוסדות חדשים לטיפול בהם, כגון גני ילדים, בתי-יתומים, בתי-ספר לעבריינים צעירים, מחנות מחוץ לעיר, אגודות צדקה ומועדוני בנים ובנות. לפתע פתאום נמצאה התפתחות הילד בראש סדר היום. האתגרים החברתיים הללו לא היו עתידים להיעלם מאליהם, וההנחה ההומנית ביותר גרסה שלכל בני-האדם יש פוטנציאל שווה לעלות ולפרוח, אם רק יינתנו להם החינוך המתאים וההזדמנויות המתאימות. רבים מהעוסקים במדעי החברה ראו חובה לעצמם לחזק את ההנחה הזאת.

ועלה ש

זונה
יאה
יאים
ולא
תי
יום

בדלה
זורית
החז
הגרין
סול
קרב
נשי
זרין
הז
לפי
יב

ואו
שו
כן
דו
מן
ס
ס
ז
:

שורשיה של התיאוריה הפסיכולוגית המודרנית, כך תמצאו כתוב בכל ספר לימוד למתחילים, ראשיתם בגיון לוק ובהוגי-דעות אחרים של ההשכלה. בעיני לוק, הלוח החלק היה נשק נגד הכנסייה ונגד עריצותה של המלוכה, אבל הסכנות האלה כבר הסתלקו מן העולם הדובר אנגלית בפרוס המאה התשע-עשרה. יורשו האינטלקטואלי של לוק, גיון סטיוארט מיל (1806-1873), היה אולי הראשון שיישם את פסיכולוגיית הלוח החלק שלו כלפי סוגיות פוליטיות מעין אלה שאנו מכירים כיום. הוא היה מראשוני התומכים בזכות בחירה לנשים, בחינוך חובה ובשיפור תנאי החיים של המעמדות הנמוכים. עמדותיו אלה היו כרוכות במהודק בהשקפותיו הפסיכולוגיות והפילוסופיות, כפי שהסביר באוטוביוגרפיה שלו:

רווחת הנטייה לראות את כל ההבחנות הבולטות באופי האדם כמולדות, ובעיקרו של עניין כבלתי-מחיקות, ולהתעלם מן ההוכחות שאינן ניתנות להפרכה כי חלק הארי של ההבדלים הללו – בין יחידים, בין גזעים או בין מגדרים – לא רק עשויים לנבוע מהבדלים בנסיבות, אלא אף נובעים מהם בפועל, מטבע הדברים. זה זמן רב שאני סבור כי הנטייה הזאת היא אחת המכשלות הראשיות על דרך הטיפול הרציונלי בסוגיות חברתיות חשובות, ואחת מאבני-הנגף הגדולות ביותר על דרך שיפורו של האדם. ... [הנטייה הזאת] הולמת את העצלות האנושית, וכן את האינטרסים השמרניים בכלל, עד-כדי-כך שאם לא תותקף בעצם שורשיה, אין ספק שתרחיק לכת הרבה יותר מכל מה שאפשר להצדיק באמצעות צורותיה המתונות יותר של הפילוסופיה של האינטואיציות.¹⁰

בדבריו על "הפילוסופיה של האינטואיציות" התכוון מיל להשקפותיהם של אותם אינטלקטואלים ביבשת אירופה שגרסו (בין היתר) כי קטיגוריות הבינה הן מולדות. מיל ביקש לתקוף את התיאוריה הפסיכולוגית שלהם בשורשיה, כדי להילחם בהשלכותיה החברתיות, שנראו לו שמרניות. הוא שכלל תיאוריה של הלמידה שנקראה אסוציאציניזם (לאחר שניסח אותה לוק לפניו), בניסיון להסביר את התבונה האנושית בלא להכיר בכל ארגון מולד שלה. לפי התיאוריה הזאת, הלוח החלק מתמלא בתחושות, שנקראו "רעיונות" בפי לוק ו"מאפיינים" בפי הפסיכולוגים המודרניים. רעיונות שמופיעים דרך-קבע ברצף אחד (כגון אודם התפוח, עגלגלותו ומתיקותו) נעשים מקושרים בדרך האסוציאציה, כך שכל אחד מהם עשוי להעלות על הדעת את היתר. ועצמים דומים בעולם מפעילים מערכים חופפים של רעיונות בנפש. לדוגמה, אחרי שהוצגו כלבים רבים לפני החושים, המאפיינים המשותפים להם (פרווה, נביחה, ארבע רגליים וכיו"ב) מתלכדים יחדיו בייצוג הקטיגוריה "כלב". מאז ואילך ניכרים בפסיכולוגיה אותות האסוציאציניזם של לוק ומיל. הוא ניצב בלבן של רוב התיאוריות על למידה, ובייחוד בגישה הקרויה בִּיהִיכִיורִיזם, שחלשה על הפסיכולוגיה משנות העשרים עד שנות השישים של המאה העשרים. מייסד

הביהייביריזם, ג'ון ב' ווטסון (1878-1958), הוציא מתחת עטו אחד מניסוחיו המפורסמים ביותר של הלוח החלק:

תנו לי תריסר תינוקות בריאים, בנויים היטב, ועולם לגדלם בו שאת מתכונתו אתקין בעצמי, ואני מתחייב לקחת כל אחד מהם באקראי ולהכשירו להיות מומחה מכל סוג שיעלה על דעתי — רופא, עורך-דין, אמן, סוחר גדול, ואפילו, כן, קבצן וגנב, ואין זה משנה כלל מה כישרונותיו, העדפותיו, נטיותיו, יכולותיו, ייעודיו וגזע אבותיו.¹¹

בביהייביריזם אין חשיבות לכישרונות התינוק וליכולותיו, מפני שאין כלל בנמצא כישרון או יכולת. ווטסון גזר עליהם נידוי מן הפסיכולוגיה, לצד תכנים אחרים של הנפש כמו רעיונות, אמונות, רצונות ורגשות. כל אלה סובייקטיביים ואינם ניתנים למדידה, אמר, ולכן אינם ראויים למדע, החוקר רק דברים אובייקטיביים שאפשר למודדם. בעיני הביהייביריסט, הנושא הלגיטימי היחיד בפסיכולוגיה הוא ההתנהגות הגלויה והאופן שבו היא כפופה לשליטת הסביבה בהווה ובעבר. (יש לפסיכולוגים בדיחה ארוכת-זקן: מה אומר הביהייביריסט אחרי שהוא מתעלס באהבים? "היתה לך הרגשה נהדרת. אין הרגשתי אני?")

ה"רעיונות" של לוק הוחלפו ב"גירויים" וב"תגובות", אבל חוקי האסוציאציה שלו הוסיפו להתקיים, כחוקי התניה. תגובה עשויה להתקשר עם גירוי חדש — למשל, כשהציג ווטסון לפני תינוק חולדה לבנה ומיד חבט בפטיש במוט ברזל, ולטענתו יצר אצל העולל אסוציאציה בין פרווה לבין פחד. ותגובה יכולה גם להתקשר עם פוס, למשל, כשחתול בכלוב לומד סוף-סוף כי משיכה בחוט פותחת דלת ומאפשרת בריחה. במקרים שכאלה, הנסיין יוצר סמיכות בין גירוי לבין גירוי אחר, או בין תגובה לבין פוס. בסביבה טבעית, אמרו הביהייביריסטים, סמיכויות כאלה הן חלק ממרקם הסיביות של העולם, והן מעצבות בהכרח את התנהגותם של אורגניזמים, ובני-אדם בכלל זה.

בין קורבנותיו של המינימליזם הביהייביריסטי ראוי לציין את הפסיכולוגיה העשירה של ויליאם ג'יימס (1842-1910). ג'יימס שאב את השראתו מטענתו של דארווין כי התפיסה, הקוגניציה והרגש, כמוהם כאיברי הגוף הגשמיים, התפתחו כהסתגלויות ביולוגיות במהלך האבולוציה. ג'יימס הסתמך על מושג האינסטינקט להסברת העדפותיהם של בני-אדם, ולא רק של בעלי-חיים, וכלל בתיאוריה שלו על חיי הנפש מנגנונים מרובים, לרבות הזיכרון לטווח קצר ולטווח ארוך. אך עם הופעת הביהייביריזם צורפו כולם כאחד לרשימת המושגים האסורים. הפסיכולוג ג'ייקוב ר' קנטור כתב ב-1923: "יש תשובה חדה וחלקה לשאלה מהו הקשר בין הפסיכולוגיה החברתית לבין האינסטינקטים. פשוט מאוד, אין שום קשר."¹² אפילו היצר המיני הוגדר מחדש כתגובה מותנית. הפסיכולוג דזינג יאנג-גואו כתב ב-1929:

התנהגות אינה התגלות של גורמים תורשתיים, ואי-אפשר להביעה במונחי תורשה. [זוהי] תנועה סבילה ומאולצת, המוכתבת באורח מכני ובלעדי על-פי

הדפוס המבני של האורגניזם ועל-פי טיבם של הכוחות הסביבתיים. ... כל יצרניו המיניים הם תוצאה של גירוי חברתי. אין לאורגניזם שום תגובה מוכנה מראש כלפי הזויג האחר, כשם שאין הוא מחונן ברעיונות מולדים.¹³

הביהייביוריסטים האמינו שאפשר להבין את ההתנהגות בלי כל תלות בשאר הביולוגיה, בלי לתת כלל את הדעת על התשתית הגנטית של היצור או על ההיסטוריה האבולוציונית של מינו. כך הצטמצמה הפסיכולוגיה לכדי חקר הלמידה בחיות מעבדה. ב"פ סקינר (1904-1990), שהיה הפסיכולוג המפורסם ביותר בעשורים התיכוניים של המאה העשרים, חיבר ספר בשם *התנהגותם של אורגניזמים* שהאורגניזמים היחידים בו היו חולדות ויונים, וההתנהגות היחידה היתה לחיצה על ידיות ונקירה במקשים. היה צורך בביקור בקרקס כדי להזכיר לפסיכולוגים שבכל זאת יש איזו חשיבות למינים ולאינסטינקטים שלהם. במאמר שנקרא "התנהגותם הלקויה של אורגניזמים" דיווחו קלר ומריאן בֶּרְלַנְד, תלמידיו של סקינר, כי כאשר ניסו להשתמש בשיטתו כדי לאלף חיות לתחוב אסימונים לאוטומטים למכירת משקאות, התרגולות ניקרו את האסימונים, הדביבונים רחצו אותם והחזירים ניסו לעקור אותם בזרוביותיהם.¹⁴ והאיבה שרחשו הביהייביוריסטים למוח לא נפלה מאיבתם לגנטיקה. עוד ב-1974 כתב סקינר שחקר המוח אינו אלא עוד מרדף שווא, בתקווה למצוא את סיבות ההתנהגות בתוך האורגניזם ולא בעולם שמחוצה לו.¹⁵

לא זו בלבד שהביהייביוריסטים השתלטו על הפסיכולוגיה, הוא גם הסתנן אל תודעת הציבור. ווטסון חיבר ספר הדרכה רב-השפעה על גידול ילדים, שהמליץ להורים לקבוע לוח זמנים נוקשה להאכלת ילדיהם, ולהעניק להם תשומת-לב ואהבה במנות מזעריות ככל האפשר. אם תנחמו ילד בוכה, כתב, תיתנו לו פרס על בכיו ובכך תעלו את תדירותה של התנהגות הבכי. (ספרו של בנג'מין ספּוֹק *הטיפול בתינוק ובילד* [1946], שקרא לפנק את הילדים ונעשה מפורסם בשל כך, נכתב בין השאר כתגובה כלפי ווטסון.) סקינר חיבר כמה רבי-מכר שטענו כי התנהגות מזיקה אינה אינסטינקטיבית וגם אינה נובעת מבחירה חופשית, אלא מהתניה שלא בכוונה. אם נהפוך את החברה האנושית לתיבת סקינר גדולה ונפקח על ההתנהגות במכוון, ולא באקראי ובאלתור, נוכל לשים קץ לתוקפנות, לעודף האוכלוסין, לצפיפות, לזיהום ולחוסר השוויון, וכך נגיע לאוטופיה.¹⁶ הפרא האציל הפך ליונה אצילה.

הביהייביוריסטים כפשוטו כבר הסתלק מעולם הפסיכולוגיה, רובו ככולו, אבל לא-מעטות מעמדותיו עדיין נותרו בה. האסוציאציוניזם עודנו תיאוריית הלמידה שעליה מבוססים רבים מהמודלים המתמטיים ומהדמיות הלמידה של רשתות עצביות.¹⁷ מדעני עצב רבים מזהים למידה עם יצירת אסוציאציות, ומבקשים זיקות אסוציאטיביות בפסיכולוגיה של הנורונים והסינפסות, בהתעלם מסוגים אחרים של חישוביות שבאמצעותם עשויה הלמידה להתממש במוח.¹⁸ (לדוגמה, אחסון ערכו של משתנה במוח, כגון $x = 3$, הוא שלב חישובי מכריע בניווט ובחיפוש מזון, ואלה הן מיומנויות מפותחות ביותר בקרב חיות הבר. אבל אי-אפשר לצמצם למידה מסוג זה ליצירת אסוציאציות, ומשום כך מתעלמים ממנה מדעי העצב.) פסיכולוגים ומדעני עצב

רבים עדיין נוהגים באורגניזמים כאילו כולם שקולים זה כנגד זה, וכמעט לעולם אינם שואלים אם חיית מעבדה נוחה לניסוי (חולדה, חתול או קוף) דומה לאדם במובנים חיוניים, או שונה ממנו.¹⁹ עד לזמן האחרון ממש התעלמה הפסיכולוגיה מהתוכן של אמונות ושל רגשות, ומהאפשרות שהנפש התפתחה במהלך האבולוציה כך שתוכל לטפל בקטיגוריות בעלות חשיבות ביולוגית בדרכים שונות.²⁰ תיאוריות על הזיכרון ועל החשיבה התבונית לא הבחינו בין מחשבות על אנשים לבין מחשבות על אבנים או על בתים. תיאוריות על הרגש לא הבחינו בין פחד לבין כעס, קנאה או אהבה.²¹ תיאוריות על יחסים חברתיים לא הבחינו בין בני משפחה, חברים, אויבים וזרים.²² אפשר לומר כי נושאי הפסיכולוגיה המעניינים ביותר את הציבור הרחב — אהבה, שנאה, עבודה, משחק, אוכל, יחסי מין, מעמד, שליטה, קנאה, ידידות, דת ואמנות — נעדרים כמעט לגמרי מספרי לימוד הפסיכולוגיה.

אחד המסמכים החשובים ביותר של הפסיכולוגיה של שלהי המאה העשרים היה עיבוד מקבילי מבוזר מאת דייוויד רומלהרט, ג'יימס מק'קליילנד ושותפיהם, ספר בן שני כרכים שהציג את הקישוריות — סוג של מודלים לרשתות עצביות.²³ רומלהרט ומק'קליילנד טענו כי רשתות אסוציאציוניות גנריות, שהוכפפו לאילוף נמרץ ביותר, מסוגלות להסביר את כל הקוגניציה. הם עמדו על כך שהתיאוריה שלהם משאירה אותם בלי תשובה טובה על השאלה "מדוע בני-אדם פיקחים יותר מחולדות?", וענו עליה כך:

לאור כל האמור לעיל, השאלה אכן נראית תמוהה במקצת. ... לאדם יש הרבה יותר קליפת מוח מאשר לחולדה, ואפילו לפרימטים אחרים; במיוחד, יש לו הרבה יותר ... מבנים מוחיים שאינם מוקדשים לקלט/פלט — וניתן להניח כי קליפת המוח העודפת הזאת מצויה במיקומים אסטרטגיים במוח, על-מנת לשרת בדיוק את אותם תפקודים שמבדילים בין האדם לבין החולדה, ואפילו בינו לבין קוף-האדם. ...

אבל חייב להיות עוד היבט להבדל בין חולדות ואנשים, והוא שסביבת האדם כוללת בני-אדם אחרים, וכן את האמצעים התרבותיים שהם פיתחו כדי לארגן את תהליכי החשיבה שלהם.²⁴

ובכן, האדם אינו אלא חולדה עם לוח חלק גדול יותר, בתוספת משהו שנקרא "אמצעים תרבותיים". וכך אנו מגיעים אל החצי השני של המהפכה שהתחוללה במדעי החברה במאה העשרים.

~
הוא כזה בור ועם-הארץ, כשאומרים לו "דילן",
הוא חושב שמדברים על דילן תומס (מי זה בכלל?).
האיש הזה הוא מה זה חסר-תרבות.

— סיימון וגרפנקל

המלה תרבות שימשה פעם לציון הסוגות הנשגבות יותר של הבידור, כגון שירה, אופרה ובאלט. המובן הנפוץ האחר שלה — "מכלול דפוסי ההתנהגות, האמונות, האמונות, המוסדות וכל שאר תוצרי עבודתו של האדם ומחשבתו, המועברים מדור לדור בתהליכים חברתיים" — קיים רק כמאה שנה. התמורה הלשונית הזאת היא רק אחת המורשות שהשאיר לנו אבי האנתרופולוגיה המודרנית, פרנץ בועז (1858-1942). רעיונותיו של בועז, כרעיונותיהם של הוגי-הדעות הגדולים בפסיכולוגיה, היו מעוגנים בפילוסופים האמפיריציסטים של ההשכלה; במקרה שלפנינו, מדובר בג'ורג' ברקלי (1685-1753). ברקלי ניסח את תיאוריית האידיאליזם — התפיסה הגורסת כי רעיונות, ולא גופים וגושי חומר אחרים, הם מרכיביה העילאיים של המציאות. אחרי נפתולים ותהפוכות שתקצר היריעה מלתארם כאן, הגיע האידיאליזם למעמד של השפעה רבה על הוגי-הדעות הגרמנים של המאה התשע-עשרה, וכך אימץ אותו בועז הצעיר, יהודי גרמני, בן למשפחה חילונית ליברלית.

האידיאליזם סייע לבועז להניח יסוד אינטלקטואלי חדש לשוויוניות. ההבדלים בין הגזעים והקבוצות האתניות של האדם, טען, נובעים לא מן המבנה הגופני אלא מן התרבות שלהם — מערכת של רעיונות וערכים המופצת באמצעות הלשון ושאר צורות של התנהגות חברתית. בני-אדם שונים זה מזה משום שתרבויותיהם שונות זו מזו. ואמנם, כך אנו אמורים לדבר עליהם: התרבות האסקימואית או התרבות היהודית, ולא הגזע האסקימואי או הגזע היהודי. הרעיון שהנפש מעוצבת על-ידי התרבות שימש כמתרס בפני הגזענות, ונעשה לתיאוריה הראויה להעדפה מטעמי מוסר. כפי שכתב בועז: "אני טוען כי עד אשר יוכח ההפך מזה, עלינו להניח שכל הפעילויות המורכבות מוכתבות על-פי החברה, ולא על-פי התורשה."²⁵

טיעונו של בועז לא הסתמך רק על ציווי מוסרי; הוא היה מעוגן בתגליות ממשיות. בועז חקר עמים ילידיים, מהגרים וילדים בבתי-יתומים, כדי להוכיח שלכל הקבוצות האנושיות פוטנציאל שווה. הוא הפך את דברי יספרסן על פיהם כשהוכיח כי שפות העמים הפרימיטיביים אינן פשוטות יותר מהשפות האירופיות; הן רק שונות. כשם שהאסקימואים, לדוגמה, מתקשים בהבחנה בין צלילים בלשוננו, כן מתקשים אנו בהבחנה בין צלילים בלשונותיהם. אמת ויציב, שפות לא-מערביות רבות חסרות את האמצעים הדרושים לביטוי מושגים מופשטים מסוימים. לדוגמה, אולי אין בהן מלים לביטוי מספרים שמעל שלוש, או מלה לביטוי טוב-לב בכלל, להבדיל מטוב-לבו של אדם מסוים. אבל המגבלות האלה משקפות אך ורק את הצרכים היומיומיים של האנשים האלה במהלך חייהם, ולא מום כלשהו ביכולתם השכלית. כזכר לסיפור שבו חילץ סוקרטס מושגים פילוסופיים מופשטים מפיו של נער בן עבדים, הראה בועז שיש ביכולתו להביא אינדיאני בן שבט קוואקיוטל שבחוף הצפוני-מערבי של ארצות הברית ליצור צורות לשוניות חדשות להבעת מושגים מופשטים כמו "טוב-לב" או "חמלה". הוא גם הבחין כי כאשר עמים ילידיים באים במגע עם הציוויליזציה המודרנית ורוכשים דברים שיש צורך למנותם, הם מאמצים במהירות שיטת מנייה מפותחת היטב.²⁶

חרף כל הדגשתו את התרבות, בועז לא היה מן הרלאטיוויסטים שמאמינים כי כל

התרבויות שקולות זו כנגד זו, ואף לא מן האמפיריציסטים שמאמינים בלוח החלק. הוא החשיב את הציוויליזציה האירופית כעדיפה על תרבויות שבטיות, ורק עמד בתוקף על כך שכל העמים מסוגלים להשיג אותה. הוא לא הכחיש את אפשרות קיומו של טבע אנושי אוניברסלי, או את אפשרות קיומם של הבדלים בין אנשים בתוך קבוצה אחת. החשוב בעיניו היה הרעיון שכל הקבוצות האתניות מחוננות באותן יכולות נפשיות בסיסיות.²⁷ בעניין זה היה הצדק עם בועז, ואין כיום כמעט שום מלומד או מדען שיערער על כך.

אבל בועז יצר מפלצת. תלמידיו השתלטו על מדעי החברה באמריקה, וכל דור התעלה על קודמו בהתבטאויותיו הגורפות. תלמידי בועז טענו בתוקף שלא רק ההבדלים בין קבוצות אתניות טעונים הסבר במונחים תרבותיים, אלא כל היבט והיבט של הקיום האנושי טעון הסבר במונחים תרבותיים. לדוגמה, בועז העדיף הסברים חברתיים כל עוד לא הופרכו, אבל תלמידו אלברט קרוֹפֶּר העדיף אותם גם בהתעלם מן הראיות. "אסור להניח לתורשה", כתב, "למלא תפקיד כלשהו בהיסטוריה."²⁸ תחת זאת, שרשרת האירועים המעצבת עם היא "ההתניה המוחלטת של אירועים היסטוריים על-ידי אירועים היסטוריים אחרים."²⁹

לא זו בלבד שקרוב הכחיש את אפשרות הסברתה של התנהגות חברתית על-פי תכונותיה המולדות של הנפש, הוא הכחיש את אפשרות הסברתה על-פי תכונה כלשהי של הנפש. התרבות, כתב, היא על-אורגנית — מרחפת לה ביקום משלה, חופשית לגמרי מאנשים בשר ודם: "ציוויליזציה אינה פעולה נפשית, אלא מכלול או זרם של תוצרי פעילות נפשית. ... הנפשי הוא עניינו של הפרט. החברתי או התרבותי, לעומת זאת, הוא לא-פרטני מעיקרו. הציוויליזציה כשלעצמה מתחילה רק במקום שמסתיים הפרט."³⁰ שני הרעיונות האלה — הכחשת טבע האדם, ואי-תלותה של התרבות בנפש הפרט — באו לכלל ביטוי גם בפיו של מייסד הסוציולוגיה, אמיל דירקהיים (1858-1917), שהטרים את דוקטרינת הנפש העל-אורגנית של קרוב:

כל אימת שתופעה חברתית מוסברת במישרין באמצעות תופעה פסיכולוגית, אנו רשאים להיות סמוכים ובטוחים שההסבר הזה כוזב. ... הקבוצה חושבת, חשה ופועלת באורח שונה מהאורח שבו היו חברה פועלים בבידוד. ... אם נתחיל בחיפושנו אחר הסברים לתופעות מן הפרט, לא נוכל להבין דבר מהמתרחש בקבוצה. ... טבע הפרט אינו אלא החומר חסר-הצורה שהגורם החברתי מעצבו ומשנה את דמותו. תרומותיו מתבטאות אך ורק בעמדות כלליות מאוד, בנשיות-לב מעורפלות ולפיכך נוחות לעיצוב.³¹

והוא ניסח חוק שמדעי החברה היו עתידים לשוב ולצטטו במאה השנים הבאות: "את הסיבה הקובעת עובדה חברתית יש לבקש בקרב העובדות החברתיות שקדמו לה, ולא בקרב מצבי התודעה הפרטיים."³²

הנה-כִּי-כן, הפסיכולוגיה ושאר מדעי החברה הכחישו פה אחד את חשיבות נפשותיהם של אנשים יחידים, אך מכאן פנו לכיוונים שונים. הפסיכולוגיה גזרה נידוי על

ישויות נפשיות כמו אמונות ותשוקות, והחליפה אותן בגירויים ובתגובות. שאר מדעי החברה מיקמו את האמונות ואת התשוקות לא בראשיהם של בני-אדם, אלא בתרבויות ובחברות. עוד היה מוסכם על מדעי החברה השונים שתכולות הקוגניציה – רעיונות, מחשבות, תוכניות וכיו"ב – אינן אלא תופעות לשוניות, התנהגויות גלויות שכל אחד יכול לשמוע ולרשום. (ווטסון גרס ש"חשיבה" אינה אלא תנועות קלות שבקלות של הפה והגרון.) אבל יותר מכול, המכנה המשותף לכולם היה סלידה מפני האינסטינקט והאבולוציה. גדולי מדעי החברה שבו והצהירו על דבקתם בלוח החלק:

אינסטינקטים אינם יוצרים מנהגים; מנהגים יוצרים אינסטינקטים, שכן האינסטינקטים המיוחסים ליצורי אנוש נלמדים הם תמיד, ולעולם לא מולדים. — אלסוורת פאריס (1927)³³

תופעות תרבותיות... אינן תורשתיות בשום מובן, אלא הן נרכשות מטבען, בלי יוצאת מן הכלל.

— ג'ורג' מרדוק (1932)³⁴

אין לאדם טבע; מה שיש לו זה היסטוריה.

— חוזה אורטגה אי גאסט (1935)³⁵

מלבד יוצא מן הכלל אחד, התגובות דמויות-האינסטינקט של תינוקות על סילוק פתאומי של תמיכה ועל רעשים חזקים ופתאומיים, אין לאדם שום אינסטינקטים. ... האדם הוא אדם מפני שאין לו אינסטינקטים, מפני שכל מה שיש בו וכל מה שיש ביכולתו להיות הוא מה שלמד ורכש מתרבותו, מחלקי סביבתו שהם מעשה ידי אדם, ומבני-אדם אחרים.

— אשלי מונטגיו (1937)³⁶

אמת, המטאפורה הנבחרת חדלה להיות הלוח המקורץ או הנייר הלבן. דירקהיים דיבר על "חומר חסר-צורה", מין גוש שהתרבות מעצבת או לשה אותו לכלל צורה. אפשר שהמטאפורה המודרנית המתאימה ביותר היא פלסטלינה, אותו חומר צמיגי שהילדים משתמשים בו הן להעתקת דפוסים (בדומה ללוח החלק), הן לעיצוב צורות כרצונם (בדומה לחומר חסר-הצורה). מטאפורת הלישה שבה ועלתה בדבריהן של שתיים מן המפורסמות בתלמידיו של בועז:

רוב האנשים מעוצבים לפי דפוסי תרבותיהם משום שמטענם המקורי כה נוח ללישה. ... רוב רובם של הבריות לובשים בקלות רבה את הצורה המוצגת לפנייהם.

— רות בנדיקט (1934)³⁷

אנו נאלצים להסיק כי טבע האדם נוח ללישה במידה שכמעט לא תיאמן, ושהוא מגיב במדויק ובאופן מנוגד על תנאים תרבותיים מנוגדים.

— מרגרט מיד (1935)³⁸

אחרים דימו את הנפש למין כברה:

הרבה ממה שקרוי בפי כול "טבע האדם" אינו אלא תרבות שהוטחה כנגד רשת של עצבים, בלוטות, איברי חישה, שרירים וכדומה.

— לזלי וייט (1949)³⁹

או לחומרי-גלם של בית-חרושת:

טבע האדם הוא הגולמי והסתמי מכל חומרי-הגלם.

— מרגרט מיד (1928)⁴⁰

רעיונותינו, ערכינו, מעשינו, אפילו רגשותינו, כמוהם כמערכת העצבים שלנו בעצמה, הם תוצרי תרבות — אמת, תוצרים שיוצרו מתוך נטיות, יכולות ומוכנויות שעמן נולדנו, ואף-על-פי-כן, הם מיוצרים.

— קליפורד גירץ (1973)⁴¹

או למחשב לא-מתוכנת:

האדם, יותר מכל בעלי-החיים, תלוי עד אפס-ברירה במנגנוני בקרה חוץ-גנטיים, חוץ-גופניים שכאלה, בתכנות תרבותי שכזה, להסדרת התנהגותו.

— קליפורד גירץ (1973)⁴²

או לאיזו ישות אמורפית אחרת, שדברים רבים יכולים להיעשות בה:

הפסיכולוגיה של התרבות היא חקר הדרכים שבהן מסורות תרבותיות ונהגים חברתיים מווסתים את נפש האדם, מבטאים, משנים ומארגנים אותה מחדש, ויותר משהם יוצרים אחדות נפשית לאנושות, הם יוצרים מגוון אתני ברוח, בעצמיות וברגש.

— ריצ'רד שודר (1990)⁴³

הנפש העל-אורגנית, או הקבוצתית, נעשתה גם עיקר אמונה במדעי החברה. רוברט לאורי (אף הוא מתלמידי בועז) כתב, "עקרונות הפסיכולוגיה אינם מסוגלים להסביר את תופעות התרבות, כשם שהכבידה אינה יכולה להסביר סגנונות באדריכלות."⁴⁴ ואם נעלמו מעיניכם מלוא השלכותיו של הרעיון הזה, בא האנתרופולוג לזלי וייט ומפרט אותן:

איננו רואים עוד את היחיד כגורם הראשון, כמניע שאינו מונע, כיוזם התהליך התרבותי וכמכתיב מתכונתו, שכן אנו רואים אותו כרכיב, ואף רכיב פעוט וחסר-חשיבות ביחס, במערכת סוציו-תרבותית רחבת ידיים החובקת יחידים רבים מספור בכל זמן נתון, ומשתרעת אל העבר הרחוק שלהם. ... לצורכי הפרשנות המדעית אפשר לראות את התהליך התרבותי כדבר יחיד ומיוחד במינו; התרבות ניתנת להסבר במונחי תרבות.⁴⁵

לשון אחר, אין טעם לדבר על נפשו של האדם היחיד — כלומר אתה הקורא, או את הקוראת — שכן אין היא אלא חלק פעוט וחסר-חשיבות של מערכת סוציו-תרבותית רחבה. הנפש הנחשבת היא הנפש השייכת לקבוצה, המסוגלת לחשוב, להרגיש ולפעול בכוחות עצמה.

השפעתה של דוקטרינת העל-אורגניזם על החיים המודרניים משתרעת הרחק מעבר לכתביהם של החוקרים במדעי החברה. היא מונחת ביסודה של הנטייה להעצים את "החברה" כישות מוסרית, שאפשר להאשימה בחטאים ממש כאילו היתה אדם יחיד. היא מספקת את הכוח המניע לפוליטיקה של הזהות, שמקצה זכויות אזרח וטובות-הנאה פוליטיות לקבוצות, ולא ליחידים. וכפי שנראה בפרקים הבאים, היא מגדירה אחדים מקווי ההפרדה הגדולים בין השיטות הפוליטיות העיקריות של המאה העשרים.

הלוח החלק לא היה הרכיב היחיד של התיאוריה הרשמית, שאנשי מדעי החברה ראו צורך לאוששו. הם פעלו גם לקידוש הפרא האציל. מרגרט מיד ציירה דיוקנאות נוסח ג'ון של עמים ילידיים — רודפי שלום, שוויוניים, מסתפקים בחלקם וחסרי תסביכים מיניים. חזונה הנשגב, שתיאר אותנו כפי שהיינו פעם — ומכאן שאנו יכולים לשוב ולהיות כאלה — התקבל על דעתם של מחברים ספקניים מכל בחינה אחרת, כמו ברטרנד ראסל וה"ל מֶנְקֶן. אשלי מונטגיו (גם הוא מבני חוגו של בועז), שהיה אינטלקטואל בעל שיעור-קומה ציבורי בולט משנות החמישים ועד למותו לא מזמן, הסתמך שוב ושוב על דוקטרינת הפרא האציל להצדקת החתירה לאחוזה ולשלום, ולהפרכת טענותיו של כל הסבור כי אין תוחלת למאמץ הזה. ב-1950, לדוגמה, ניסח מנשר לארגון אונסק"ו שאך-זה הוקם, ובו הצהיר כי "מחקרי הביולוגיה תומכים באתיקה של אחווה כלל-עולמית, כי האדם נולד עם שאיפה לשיתוף פעולה, ואם אין השאיפה הזאת באה על סיפוקה, יפקוד החולי את האדם ואת האומה כאחד."⁴⁶ אפרם של שלושים וחמישה מיליוני קורבנותיה של מלחמת העולם השנייה טרם הספיק להתקרר (או לפלוט קרינה) באותם ימים, והאדם הסביר היה עשוי לתהות כיצד יכולים "מחקרי הביולוגיה" ללמד משהו מעין זה. הטיוטה נפסלה, אבל מזלו של מונטגיו שפר עליו יותר בעשורים הבאים, שאז אימצו אונסק"ו וארגונים למדניים רבים החלטות דומות ברוחן.⁴⁷

ביתר הכללה, אנשי מדעי החברה ראו את האדם הנוח ללישה ואת האוטונומיה של התרבות כדוקטרינות שיש בכוחן להגשים את חלום הדורות ולשאת את האנושות אל

מעלת השלמות. הדברים שאינם מוצאים חן בעינינו במצבנו הדחוק העכשווי, טענו, אינם בגדר גזירה שאין להשיבה. דבר אינו מונע מאיתנו להשתנות, מלבד חוסר רצון ואמונה חשוכה כי הביולוגיה היא שגורה עלינו להישאר לצמיתות במצב הזה. רבים מחוקרי מדעי החברה ביטאו את תקוותם לטבע אנושי חדש ומשופר:

חשבתי (ואמרתי כבר בראשית דרכי) כי ההסבר הסביבתי הוא העדיף, כל אימת שמצדיקים אותו הנתונים, משום שהוא אופטימי יותר, וטמונה בו תקווה לשיפור.

— אוטו קליינברג (1928)⁴⁸

הסוציולוגיה המודרנית והאנתרופולוגיה המודרנית דוברות פה אחד כשהן אומרות כי מהות התרבות, או הציוויליזציה, היא מסורת חברתית, וכי המסורת החברתית הזאת ניתנת לשינוי חסר-מצרים מכוחה של למידה נוספת ומכוח חיפושי האדם אחר דרכים נעימות וטובות יותר לחיות בצוותא. ... המחקר המדעי של מוסדות מפיה איפוא תקווה לאפשרות העיצוב מחדש של טבע האדם ושל חיי החברה האנושיים.

— צ'רלס אלווד (1922)⁴⁹

בתחומי דעת רבים מתמוטטים מחסומים בפני האופטימיות החדשה, הגורסת כי כל אחד יכול ללמוד כל דבר. ... הפכנו עורף לראיית היכולת האנושית כדבר-מה מקובע במבנה הפיסיולוגי, ומעתה אנו רואים אותה כמנגנון גמיש ומגוון, שיש בו אפשרות לשיפור גדול.

— רוברט פאריס (1961)⁵⁰

אמנם הפוליטיזציה של הפסיכולוגיה לא הרחיקה לכת, ולא הגיעה למקומות שאליהם הגיעה הפוליטיזציה של אחדים ממדעי החברה האחרים, ובכל זאת גם בה מפעם לעתים החזון האוטופי שגורס כי שינויים בדרכי גידול הילדים וחינוכם ירכנו פתולוגיות חברתיות וישפרו את רווחת האדם. ולעתים מנסות תיאוריות פסיכולוגיות להוסיף משנה-תוקף מוסרי לטיעוניהן בזכות הקישוריות, או תיאוריות אמפיריציסטיות אחרות, באמצעות אזהרות מפני השלכותיהן הפסימיות של התיאוריות שמציבות במרכזן יכולות מולדות. לדוגמה, הן טוענות שתיאוריות מסוג זה פותחות את השער בפני הבדלים מולדים, והדבר עלול לגרור גזענות, או שניתן להסיק מהתיאוריות האלה כאילו תכונות האדם אינן ניתנות לשינוי, והדבר עלול להחליש את התמיכה בתוכניות רווחה.⁵¹

מדעי החברה של המאה העשרים אימצו לא רק את הלוח החלק ואת הפרא האציל, אלא גם את הצלע האחרונה של השילוש, דהיינו רוח הרפאים במכונה. ההצהרה כי יש בכוחנו לשנות את מה שאינו מוצא חן בעינינו בנו עצמנו, הפכה לסיסמה במדעי החברה. אבל מכאן נשאלת השאלה, מי או מה הוא אותו "עצמנו"? אם ה"אנחנו"

שמבצעים את השינוי איננו אלא גושים של חומר בעולם הביולוגי, כי אז לא נמצא נחמה מרובה בכל אפשרות שאולי תימצא לנו ללוש מחדש את ההתנהגות: כי אנו, הלשים, נישאר כפופים לאילוצים ביולוגיים ולכן אפשר שלא נלוש את הזולת, או נניח לזולתנו ללוש אותנו, בדרך הברוכה ביותר מבחינה חברתית. הרוח במכונה היא המשחררת העילאית של הרצון האנושי — ובכלל זה הרצון לשנות את החברה — מעול הסיבתיות המכנית. כך הבהיר זאת האנתרופולוג לורן אייזלי:

בזכות הרשות הנתונה, יכולת הבחירה והתקשורת התרבותית, נפש האדם ניצבת על סף ההיחלצות משלטונו העיוור של אותו עולם דטרמיניסטי שבו כבלה תורת דארווין את האדם, בלא שהתכוונה לכך. המאפיינים המולדים שהעניקו לו נוקטי הגישה הביולוגית הקיצונית התפוררו להם. ... וולאס ציין, ובצדק ציין, כי עם הופעת האדם אבד הכלח על האבולוציה של חלקים, במידה מרובה, ומעתה הנפש היא החורצת את גורל האדם.⁵²

אותו וולאס שאייזלי מזכיר הוא אלפרד ראסל וולאס (1823-1913), שותפו של דארווין בגילויי הברירה הטבעית. אך בעניין אחד חלק וולאס על דארווין — הוא טען שאי אפשר להסביר את נפש האדם באמצעות אבולוציה, ומן ההכרח הוא שעיצובה נעשה בידי תבונה עילאית. הוא בפירוש לא האמין כי נפש האדם יכולה להיחלץ מ"שלטונו העיוור של עולם דטרמיניסטי". לימים נעשה וולאס ספיריטואליסט, והוציא את שנות פעילותו האחרונות על חיפוש אחר דרכים לתקשר עם נשמות המתים.

אנשי מדעי החברה המאמינים בהפרדה מוחלטת של התרבות מהביולוגיה אולי אינם מאמינים פשוטו כמשמעו בקיומה של רוח רפאים משוטטת אי-שם במוח. אחדים מהם משתמשים, לשם אנלוגיה, בהבדל בין חומר חי ודומם. קרובר כתב: "שחר החברה... אינו דומה לחוליה בשרשרת כלשהי, לצעד בדרך, אלא לקפיצת הדרך. ... [הוא משול] להופעתם הראשונה של חיים ביקום שהיה נטול-חיים עד אז. ... מרגע זה ואילך צריכים להיות שני עולמות ולא אחד בלבד."⁵³ ולאוי טען בתוקף כי האמירה שתרכות היא "דבר יחיד ומיוחד במינו" שניתן להסבירו אך ורק במונחי תרבות "אינה מיסטיקה, אלא שיטה מדעית תקפה", משום שהכול יודעים כי בביולוגיה, תא חי יכול לבוא רק מתא חי אחר.⁵⁴

בימים שכתבו קרובר ולאוי את מה שכתבו, הביולוגיה עמדה לימינם. ביולוגים רבים חשבו עדיין שהיצורים החיים שונים מן הדומם בכך שמצויה בהם מין תמצית מיוחדת במינה, רוח חיים (élan vital) שאי-אפשר לצמצמה לחומר דומם. ספר שנכתב ב-1931 על ההיסטוריה של הביולוגיה אמר, בהתייחס לגנטיקה כפי שהובנה אז: "לכן התיאוריות הביולוגיות החדשות ביותר מניחות אותנו במקום שממנו יצאנו לדרך, בנוכחותו של הכוח הקרוי חיים או נשמה, שהוא לא רק סוג בפני עצמו, אלא גם ייחודי בכל אחד ואחד ממופעייו."⁵⁵ בפרק הבא נראה כי האנלוגיה בין האוטונומיה של התרבות לבין האוטונומיה של החיים מאלפת הרבה יותר מכפי שהבינו אותה הוגי-דעות של מדעי החברה.